

ПОСТКЛАСИЧНА НАРАТОЛОШКА ПРОЈЕКЦИЈА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Снежана Милосављевић Милић, *Виртуелни наратив*, огледи из когнитивне наратологије, Издавачка књижарница Зорана Стојановића-Филозофски факултет у Нишу, Нови Сад-Ниш, 2016.

У српској науци о књижевности у почетним деценијама 20. вијека, Снежана Милосављевић Милић, редовни професор за теорију књижевности и методологију науке о књижевности на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, исказала се великим бројем значајних радова и књига као поуздан познавалац структуралне и посткласичне наратологије, као и историје читања и вредновања књижевних текстова. Издвајамо наслове објављених књига: *Оквирни облици у српском реалистичком роману* (2001), *Модели коментара у српском роману 19. века* (2006), *Прича и тумачење* (2008), *Фигуре читања* (2013), *Отпори и прекорачења – поетика приповедања Боре Станковића* (2013), *Огледавања – Лаза К. Лазаревић и Симо Матавуљ* (заједно са Драганом Вукићевић, 2014).

Најновија књига *Виртуелни наратив* сачињена је из следећих текстова: I/ Увод; Когнитивна наратологија; II/ Теорија виртуелног наратива (Типологија виртуелног наратива, Контраприповести, Симулирани наратив, Хипотетичка фокализација; Негативни светови; Виртуелни светови поређења, Време виртуелног наратива, Виртуелни наратив као приповедна алтернатива, Трансфикционални идентитети књижевних ликова, Апокрифне биографије књижевних ликова); III/ Наративни светови – виртуелно као неостварено (Паралелни наративи у Чеховљевим кратким причама, Виртуелни наратив као знак модернизације српске прозе на почетку 20. века, Простори приватности у роману српске модерне, Хронотоп града у роману српске модерне, Симулирани наратив и контраприповести у роману *Газда Младен* Боре Станковића, Виртуелни наратив у *Травничкој хроници* Иве Андрића); IV/

Когнитивни светови – виртуелно као неисцрпно (Виртуелна прет-приповест и феномен урањања, Оно што се не може казати – неисцрпност прича *Проклете авлије*, Описна нарација и њени транс-медијални аспекти у роману *Крила* Станислава Кракова). На крају књиге налазе се пратећи текстови: Извори, Библиографија, Регистар појмова, Напомена о текстовима. Важно је напоменути да су уврштени текстови имали претходну научну верификацију, тако што су били објављени у научним часописима и зборницима радова са научних скупова у периоду од 2011. до 2016. године. За ову прилику су знатно прерађени, а поједини радови су добили и модификовани наслове.

У уводној и теоријски најважнијој студији ове књиге „Когнитивна наратологија“, Снежана Милосављевић Милић указује на историју настанка и само значење појма когнитивне наратологије, као и на суштинску разлику између класичне и посткласичне наратологије, те посебно когнитивне наратологије као врсте посткласичне наратологије. Когнитивна наратологија се као посебан сегмент „посткласичне наратологије“ појавила 80-их година 20. вијека у оквиру наратолошког заокрета у друштвено-хуманистичким наукама и когнитивног заокрета унутар различитих других научних дисциплина. Као таква, когнитивна наратологија разматра како наратив ствара и даје смисао људском искуству, те шта се налази у основи универзалне људске тежње за приповиједањем и рецепцијом прича, као и то који обрасци учествују у њиховој интерпретацији. Док се у класичној фази наратологија ослањала највише на сосировску лингвистику, у посткласичној наратологији подстицаји подједнако долазе из више дисциплина, а овдје посебно указујемо на когнитивну лингвистику, когнитивну психологију, неурологију, теорију еволуције, филозофију ума, квантну физику и сл. Као три кључне научне парадигме когнитивне наратологије, Снежана Милосављевић Милић издваја: „оквире и сценарија“ (frames and scripts), „скаларни приступ“ и „укидање бинарних опозиција“, те „свијет приче“ (story world). Из когнитивне лингвистике и концептуалне семантике прихваћена је и теорија „концептуалних интеграција“ (conceptual blending theory), Жила Фоконија и Марка Тарнера. При томе је Дејвид Херман значајно ревидирао традиционални наратолошки приступ увођењем појмова „хипотетичке и концептуалне фокализације“, као и „когнитивне димензије наратив-

не перспективе“, и „дупле деиксе“, када долази до спајања референцијалне и комуникативне функције текста, те „полихронијске нарације“ која у себи обједињује неодређену и вишеструку димензију темпоралности. Херман истражује могућности заснивања когнитивне теорије жанра који би се схватио као чвршће или лабавије повезан скуп „scene-building“ стратегија. Моника Флудерник основну функцију наратива сагледава у размјени људског искуства и наглашава значај оне врсте доживљаја протагониста који омогућава читаоцима да уроне у другачији свијет и живот јунака. Когнитивна наратологија показује и наглашени интерес за књижевни лик и за „теорију урањања“ (immersion), а непосредно је инспирисана психолошким истраживањима у оквиру „теорије ума“ (theory of mind), познате још и као „читање ума“. Напуштање бинарних опозиција (прича-дискурс, приповиједно-доживљајно ЈА, стварни-имплицитни аутор, фиктивно-фактуелно), најочигледније се манифестује у прелазу са самог појма „наратив“ на његово својство, а то је у овом случају „наративност“. Да би истакао динамизам и процесуалност, Вернер Волф је увео „скаларне схеме“ у расправу о дескрипцији као когнитивном стилу и умјесто стабилних морфолошких категорија у наративним оквирима понудио „когнитивне метаконцепте који учествују у кодирању различитих нивоа текста“. Скаларно обиљежавање присутно је и у „концепцији наративности“ и „типологији текстуалних свијетова“ Мари-Лор Рајан. Друга генерација когнитивних наратолога (Марко Караколо, Елен Сполски, Ричард Валш и други), још радикалније је наслоњена на најновија научна достигнућа у области когнитивних наука (посебно неуробиологије), како би их примијенила на тумачење књижевних и других наратива. Дефиниција наратива као „когнитивног, трансдисциплинарног, трансисторијског, трансгенеричког и трансмедијалног феномена“ доводи до гранања унутар когнитивне наратологије, па се данас може говорити о „афективној“ (affective), „природној“ (natural), „неприродној“ (unnatural), као и „трансмедијалној“ (transmedial) наратологији. На крају уводне студије Снежана Милосављевић Милић се осврће и на приговоре који су често упућивани когнитивној наратологији, а указују „на есенцијализам и редукционизам телеолошког мишљења“. Са друге стране, највеће предности когнитивне наратологије састоје се у интердисциплинарном приступу, емпиријским основама, као и у

прилагођавању интегративном методу када се комбинује са другим књижевним теоријама или методама.

У другој цјелини ове књиге, Снежана Милосављевић Милић указује на теорију и типологију виртуелног наратива. Полазећи од кључне дистинкције актуелне и нереализоване приче, виртуелни наратив разликује на основу критеријума „припадности лику или приповједачу“, према „интензитету виртуелности“, „приповиједним облицима кроз које је саопштен“, као и „према имплицитном и/или експлицитном виду“. При томе су као посебни облици виртуелног наратива издвојени: „контраприповести“, „хипотетичка фокализација“, „наративне негације“, „поређења и симулирани наративи“.

Основна теоријска и методолошка полазишта свих текстова, који су уврштени у трећој и четвртој цјелини ове књиге, управо су заснована на интерпретативним потенцијалима когнитивне наратологије, а баве се феноменом виртуелног наратива у дјелима бројних српских писаца 19. и 20. вијека (Лаза К. Лазаревић, Вељко Милићевић, Милутин Ускоковић, Станислав Краков, Иво Андрић, Милорад Павић), као и Антона Павловича Чехова из руске књижевности. Полазећи од кључне „дистинкције актуелне и нереализоване приче“, виртуелни наратив је сагледан на основу неколико критеријума: „из перспективе припадности лику или приповједачу“, „према интензитету виртуелности“, „према приповиједним облицима кроз које је саопштен“, као и „према имплицитном и/или експлицитном виду“. При томе је, као што смо претходно напоменули, урађена и веома функционална типологија виртуелног наратива: „контраприповести“, „хипотетичка фокализација“, „наративне негације“, „поређења и симулирани наративи“. Указано је на виртуелни наратив као знак модернизације српске прозе на почетку 20. вијека на примјеру приповијетке *Швабица* Лазе К. Лазаревића и романа *Беспуће* Вељка Милићевића. Интерпретиран је виртуелни наратив кроз простор приватности и хронотоп града у роману српске модерне, на примјерима два романа: *Беспућа* Вељка Милићевића и *Дошљака* Милутина Ускоковића. Анализиран је феномен симулираног наратива и контраприповијести у Станковићевом роману *Газда Младен*. Разматране су наративне негације као врста виртуелног наратива у Андрићевим романима *Травничка хроника* и *Проклета авлија*. Указано је на улогу описне наративне приче и на њене

трансцеденталне аспекте у роману *Крила* Станислава Кракова. На примјеру кратких прича Антона Павловича Чехова анализирана је природа паралелних наратива и слично.

Додатно се, овом приликом, осврћемо на поглавље „Негативни светови“, у којем је указано на чињеницу да је „негација“ један од кључних синтаксичких поступака за виртуелизацију свијета приче. Снежана Милосављевић Милић наглашава да у савременим књижевним теоријама постоје два доминантна приступа „негацијама“. Први приступ налазимо у оквиру постмодернистичке поетике и постструктуралистичких усмјерења, која преиспитују „негативну тропологију“ књижевних текстова. Други приступ се налази унутар когнитивне наратологије, а наслања се на „текстуалну снагу негативног отпора инхерентну свим типовима текста“. Став Вилијама Лабова да „нијечне реченице ослањају се на знатно богатију спознајну позадину од скупине догађаја који су приказани“, указује на утицај „могућих светова негације“ на дубину или „засићеност“ свијета приче, као и на својство негација да активирају сложени когнитивни оквир у процесу разумијевања свијета приче, како је то наглашавао Љубомир Долежел. На виртуелне аспекте негација међу првима је у наратологији указао Џералд Принс уводећи појам „контраприповедано“, док је Мари-Лор Рајан „негације“ посматрала као подврсту виртуелног наратива. У филозофији су се питањима које је Платон покренуо у дијалогу *Софист* вратили у новије време Морис Мерло-Понти и Рој Соренсен. О семантичком потенцијалу „негативних исказа“ писано је и унутар когнитивне лингвистике, у теорији „концептуалног спајања“ Жила Фоконија и Марка Гарнера и „ТАМ“ (tense, aspect, modality) теорији Јурија Марголина. Значењима негативних исказа бавила се и когнитивна поетика, кроз истраживање теорије текстуалних свијетова, а најзначајнији истраживачи (Пол Верт, Џоана Гавинс, Лаура Идалго Донинг) негативне епистемичке подсвијетове виде као „когнитивне домене који уводе алтернативе и контрачињенице“.

На примјеру три приповијетке из различитих периода српске књижевности, као студијама случаја, Снежана Милосављевић Милић указује на три могућности стварања виртуелних свијетова путем негација. Прва могућност настаје онда када је „негирано“ искључено из актуелног свијета текста, али имплицитно постоји у референтном (приповијетка *Мојим знанцима* Боре Станковића). Друга могућност настаје онда када се „негирано“ отјеловљује унутар апофатичког дискурса (приповијетка *Јелена, жена које нема*

Иве Андрића). Трећа могућност настаје онда када се пориче оно што је најприје било дио актуелног свијета приче (приповијетка *Блејзер боје мора* Милорада Павића). У сва три примјера, одсутни, поништени или непостојећи свијетови приступачни су у различитом степену, како преко општих оквира знања, тако и преко посебних текстуалних оквира или „фикционалних енциклопедија“, како је то наглашавао Љубомир Долежел, а такође и путем концептуалних интеграција формираних у менталном простору реципијента. Стављањем акцента на емоционални, етички или когнитивни моменат онога што је за „јунака изгубљено, што никада није нађено или никада није ни постојало“, потврђује се снажна реторичка функција виртуелног наратива која проистиче из негација. У све три приповијетке негације имају важну улогу и на плану „херменеутичког ритма, или изазивања напетости и одлагања разрјешења“. На основу свега изложеног, Снежана Милосављевић Милић закључује да се постструктуралистички интерес „за симултанizam одсутног и присутног у речи сусреће са когнитивно-нараторолошким приступом негацијама као парадигми самог приповедног потенцијала“.

У цјелини гледано, књига *Виртуелни наратив* има подједнако важан теоријски и интерпретативни карактер. У анализу су укључена веома исцрпна сазнања најважнијих теоретичара посткласичне нараторологије: Жерар Женет, Џералд Принс, Дејвид Луис, Линда Хачион, Јуриј Марголин, Дејвид Херман, Љубомир Долежал, Мари-Лор Рајан, Марк Тарнер, Алан Палмер, Моника Флудерник, Вернер Волф, Вилијам Лабов, Морис Мерло-Понти, Рој Соренсен, Жил Фокони, Марк Тарнер, Хилари Даненберг и слично. Имајући све то у виду, можемо закључити да књига *Виртуелни наратив*, ауторке Снежане Милосављевић Милић, представља дјело које на креативан и оригиналан начин обрађује посткласичне нараторолошке аспекте српске књижевности 19. и 20. вијека, те као таква значајно помјера границе досадашњих научних сазнања.

Горан М. Максимовић*

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департаман за Српску и компаративну књижевност

---

* goran.maksimovic@filfak.ni.ac.rs